MEDYADA GÜNCEL KAVRAMLAR

Editör
Prof. Dr. Filiz Aydoğan

Yıldırım, Mehmet Özkan. (2023). "Enfokrasi", F. Aydoğan (Ed.), Medyada Güncel Kavramlar içinde (ss. 239-245). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 9786253971434

ENFOKRASİ

Mehmet Özkan Yıldırım

Günümüzde kullanılan biçimiyle yeni medyanın geçirdiği dönüşüm, pek çok açıdan tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda, yeni medyanın yaşamın tüm alanlarındaki hegemonik etkisi bireylerin algılarını, dünyaya bakış açılarını, bir arada yaşama pratiklerini dönüşüme uğrattığı belirtilmektedir. Yeni medyanın özellikle demokrasi ve siyaset sahnesindeki işlevi ve kullanım biçimi de çeşitli açılardan tartışılmaktadır.

Bunlardan biri, önlenemeyen enformasyon bolluğunun siyasi alanı da içererek demokratik süreçte çeşitli aksamalara, karışıklıklara yol açmakta oluşudur. Günümüz siyaset sahnesinin, özelde ise demokrasinin geçirmekte olduğu dönüşüm, enfokrasi (*infocracy*) kavramı aracılığıyla tanımlanmaktadır. Son dönemde iletişim ve felsefe alanındaki eserleriyle ön plana çıkan Byung-Chul Han kavramı tekrar akademik literatürde tartışmaya açmıştır. Kavram daha önce Zuurmond'un (1994) makalesinde bürokratik örgütlenme modelinin sanal dünyaya yayılarak mevcut iletişim süreçlerini güçlendirmeye atıf yapmaktaydı. Genel olarak Zuurmond, kamu kuruluşlarının Max Weber tarafından tanımlanan işlevsel ve genellikle hiyerarşik yapılardan daha esnek, organik ve yatay yapılara geçtiğini savunmaktaydı. Kuruluşların iç ve dış işleyişinde çalışanlara

daha fazla veri erişimi sağlandığında bunun iç iletişimi de güçlendirdiğini söylemekteydi (akt. Danziger ve Andersen, 2002).

Han (2022) ise bu kavramı, mevcut enformasyon bombardımanında rasyonelliğin kaybının yol açtığı yeni bir düzen olarak ele alıyor. Günümüzde demokratik katılım süreçlerinin önemli parametrelerinden biri hâline gelen sosyal medya mecraları botlarla, troll ordularıyla enformasyon savaşları sahnesine dönüşebiliyor.

Kavramın demokratik katılım süreçlerinde rasyonelliğin kaybı şeklinde karşımıza çıkmasını sarih bir şekilde ifade edebilmek için enformasyon rejiminden söz etmek gerekir. Enformasyon rejimi derken esasen algoritmalar ve yapay zekâ kullanılarak enformasyonun işleyişinin toplumsal, ekonomik ve politik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bir tahakküm biçimini ifade etmiş oluruz. Han (2019a, 2019b, 2022), enformasyon rejimine gelen süreci bir ikilik üzerinden kurar. Ana referans kaynakları Foucault'nun (1992) disiplin toplumu kavramsallaştırmasıdır. Disiplin rejimi, bedenleri sömürüye tabi tutarken enformasyon rejimi beden ve enerjiyi değil daha çok enformasyonu ve verileri sömürünün merkezine alır. İktidara sahip olmanın ön koşulu da dolayısıyla üretim araçlarına sahip olmak değil izleme, davranış kontrolü ve öngörü için kullanılan enformasyonlara erişimle ikame edilir. Sistem, denetim ve gözetlemeyi arttırarak bireylerden tam bir verimlilik arzular. Özgürlüğü ve birey olmayı dürten internet, gönüllü olarak kendini ışıklandırmanın ve soymanın sayesinde tam bir gözetleme kulesi kurar. Sosyal ağlardaki beğeni ve paylaşımlar, sisteme entegre olmanın ve günah çıkarmanın bir alanına dönüşür. Akıllı telefonlar bu anlamıyla Han için günah çıkarma sandalyesidir (2019a, s. 22).

Nitekim mevcut iktidar biçimleri kendisini zorlamalarla, yasaklarla dayatmak yerine toleranslı bir tavır sergileyerek sessizce iş görür. Mevcut iktidar bu anlamıyla görünür olmayanı temsil eder. Dolayısıyla bu sisteme tabii olan özne, tabiiyetinin farkında değildir ve bu

yüzden de kendisini özgür sanır. Özgürlük bir yanılsamayla çevrelenir. Bu açıdan Han, disiplin toplumunun bugün geride kaldığını, disiplin toplumunun ölümcül olmasının yerinin yaşatarak bedeni sömürmeye devrettiğini söyler (2019a, s. 30). Bu noktada Han, neoliberal rejimi tanımlayan düşünürlerden ayrılarak, neoliberal rejimin yeni bir veçhesini görünür kılar. Bu yeni veçhe, disiplin toplumunun bireyleri üretim ve üreme yığını olarak görmesini geride bırakarak, ruhu sömüren bir boyutunu açığa vurur. Temas edilen nokta, kuşkusuz enformasyon toplumu anlatılarıyla birleşir. İnternet ve akıllı cihazlardan elde edilen verinin işlenebilir ve anlamlı bir çıktıya dönüşebilir biçimi olan Big Data ile yeni iktidar, ruha ve kolektif bilinçdışına dair verilere sahip olur. Böylece biyopolitika değil, psikopolitika kavramı ön plana çıkar. Bu yeni teknoloji ile sadece beden değil ruh, bilinçdışına kadar sömürü pratiklerinin içerisine dâhil olur.

Dolayısıyla disiplin rejimini, endüstriyel kapitalizmin tahakküm biçimi olarak ele alabilirken enformasyon rejimini platform kapitalizminin tahakküm biçimi olarak ele alabiliriz. Bu yeni tahakküm biçiminde gözetim, bireylerin ağlarda veri üretmesiyle verimli hâle gelerek iletişimi sömürür. Enformasyon rejiminde bireyler gözetlendiklerini es geçerek, özgür olduklarını hisseder. Bu ise tahakkümün kusursuz hâle gelmesine yol açar. Tahakküm gündelik hayatın içene kolaylık biçiminde sızarak rıza üretir. Akıllı ev, akıllı telefon, akıllık süpürge, akıllı araba, akıllı yatak gibi örneklerden de görüleceği üzere, bu aygıtlar gündelik hayatın kılcal damarlarına sızarak verileri kaydeden bir dijital hapishaneye dönüşür. Bir konfor alanı sunan dijital hapishanede egemen rejimi ıskartaya çıkaracak herhangi bir direniş alanı yoktur. Özgür olmak, eylemde bulunmak değil, tıklamak, beğenmek, paylaşmak anlamlarına gelir. Bu da dolaylı olarak platform kapitalizmindeki aktörlerin kâr elde etmesini sağlarken, bireyleri tüketici ve seyirci olarak platformlarda konumlandırır. Enformasyona sahip olmak, böylece iktidarı ve gücü elinde bulundurmak için belirleyici bir rol oynar. Bu açıdan

siyaset felsefesinde Carl Schmitt'in (2005) egemeni tanımlarken söylediği sözler ve egemenin tanımlanma biçimi bugün belirli oranda değişim geçirmiştir.

Schmitt (2005) egemeni, olağanüstü hâle karar veren kişi olarak tanımlar. Bugün ise ağ üzerinde enformasyona karar veren kişi, egemen statüsünü almaktadır (Han, 2022). Schmitt'in egemeni tanımladığı dönemde rasyonellik akıl yürütmenin ve karar verme sürecinin başat aktörüdür. Bugün ise gündelik hayatta ve siyasi katılım süreçlerinde karar verme parametreleri bu teknolojinin kullandığı sistemlerle rasyonellikten uzaklaşmaktadır. Rasyonelliğin ağlar aracılığıyla tahrip edilmesi, kitap kültürünün yerini elektronik kitle iletişim araçlarının almasıyla mümkün olmuştur. Demokrasinin ilk günlerinde kitabın belirleyici bir faktör olduğunu Postman'ın eserlerinde görmemiz mümkündür. Postman (1994) kitabın Aydınlanma'nın rasyonel söylemini oluşturduğunu, bunun ise kitap okuyan halka borçlu olduğunu dile getirmekteydi. Kitap kültüründe, dikkat dağınıklığının, bölünmenin daha az olduğunu söyler. Yazının egemen olduğu toplumda dinleme becerisinin, yorumlama gücünün, kavrama ve düşünme yeteneğinin, çelişkiden nefret etmenin etkin olduğu bir yaşam pratiği söz konusudur. Öyle ki bu çağa Postman, Yorum Çağı adını verir. Televizyonun yaygınlaşmasıyla Yorum Çağı yerini, Gösteri Çağı'na bırakır. Her şeyin eğlence kılığına büründüğü, eğlence merkezli bir çağ başlamış olur. Bugün yeni teslimiyet aracı televizyon değil, dokunmatik ekrandır. Bireyler pasif izleyiciler değil, aktif yayıncılar olarak karşımıza çıkar. Sürekli enformasyon üretimi ve tüketimi, bireylerin yaşamının büyük bir bölümünü kapsar. Yaşamın enformasyon bombardımanına tabi tutulması, ani ve hızlı akışı beraberinde getirir. İletişimin hızlanmasıyla zaman, anlık şimdilere bölünerek bizi rasyonellikten yoksun bırakır. Bu açılardan, bugünü Gösteri Çağı yerine Gözetim Çağı şeklinde adlandırmak mümkündür.

Habermas (1997), demokratik kamusal alanının çöküşünden kitle iletişim araçlarını sorumlu tutarak bu araçların yıkıcı yönüne dikkat

çekmekteydi. Siyasetin de kitle iletişim araçlarının mantığına teslim olması sonucunu doğuran bu durumda eğlence, siyasal içeriğin aktarılma biçimini belirleyerek rasyonaliteye ket vurmaktaydı. Ancak bugün farklı olarak, yeni teslimiyet aracı akıllı telefonlardır. İnsanlar eğlenceye bağımlı pasif izleyiciler değil aktif yayıncılar olarak karşımıza çıkar. İletişim çılgınlığının yaşandığı bugün, bireyler kamusal alanda reşit olmama hâli içinde bir arada bulunmaktadır. Bireyin yargı yetisini sekteye uğratan enformasyon-eğlence birlikteliği değil, enformasyonun viral yayılımıdır (infodemi). Bu ise demokrasiyi krize sürüklemekte, kamusal alanı parçalamaktadır. Kamusal alanı özel alanlara bölen enformasyon salgını aracılığıyla bireylerin dikkati tüm toplumu ilgilendiren konulara yönelmek yerine dağılır. Enfokraside enformasyonun zamansal istikrardan yoksun olması bireyleri sürekli bir güncellik çılgınlığına tabi kılar. Enformasyonun kendisine içkin olan hızlanma zorlaması, bilgi, deneyim, kavrama, analitik düşünme gibi zaman alan bilişsel pratikleri parçalar. Dolayısıyla bu toplumun kısa vadeli doğası demokrasinin doğasına uygun olmamakla birlikte rasyonel davranma biçimini alenen tehdit eder.

Yukarıdaki ifadeler ışığında kavramı özetlemek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Enfokrasi kavramı, enformasyon bombardırmanıyla rasyonelliğin tahrip edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Kitle iletişim araçlarının varlığı rasyonel söylemi tahrip etmektedir. Bu ise argümana dayalı söylemin duyguya yatırım yapan söyleme tercih edildiğini gözler önüne serer. Duyguya yatırım yapan bir iletişimde argümanlar değil, en çok uyarım yaratan enformasyon baskın olur. Sahte haberler gerçeklerden daha fazla dikkat toplar. *Tweet* muhtemelen mantıklı bir argümandan daha etkili bir alanda karşılık bulur. Olgusallıktan kopuşa yol açan bu durum, eylemlerin çerçevesini oluşturan ortak dünya fikrini de ortadan kaldırır. Yani bir biz oluşumunu engelleyerek, ancak *influencer*ların peşinde, tüketim merkezli bir bizden bahsedilebilir. Dolayısıyla enfokraside bir dinleme krizinden, ötekinin meta düzlemde ortadan kaybolduğu,

empatiyi ortadan kaldırdığı bir krizden de söz edilebilir. Tüm bunlar aynı zamanda söylemin de sonu demektir. Düşüncenin iletişimsel rasyonalitesini yok eden bu durum, demokrasinin de krizde olduğunu gözler önüne serer. Habermas, başkasının mevcudiyetinin iletişimsel eylem için kurucu bir faktör olduğunu, başkası aracılığıyla kendi kanaatlerimizden olumlu bir anlamda uzaklaşabildiğimiz için önemli olduğunu söyler. Ancak iletişim araçlarının, sensörler ve internet bağlantısı sayesinde, en sıradan nesnelerin bile davranışları düzenleyebilecek muazzam bir güce sahip olduğunu biliyoruz (Morozov, 2020).

Enfokraside bireylerin sahip olduğu özgürlük, bir yanılsamaya dönüştüğü için eylemlerin rasyonel zeminden zuhur etmesi, dolayımsız tercihlerde bulunması mümkün değildir. Enfokraside bireylerin karar alma süreçleri manipüle edilerek enformasyonun bir silah gibi kullanılması söz konusudur. Ne yazık ki bunların sonucunda, siyasal seçim süreçlerinin kazananı, siyasal argümanlar değil düzene hâkim olan algoritmalardır.

KAYNAKÇA

Danziger, J. N., & Andersen, K. V. (2002). The impacts of information technology on public administration: an analysis of empirical research from the "golden age" of transformation. *International Journal of Public Administration*, *25*(5), 591-627.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu*. M. A Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Habermas, J. (1997). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. T. Bora, M. Sancar (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Han, B. C. (2019a). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri.* H. Barışcan (Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Han, B. C. (2019b). *Yorgunluk Toplumu.* S. Yalçın (Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.

Han, B. C. (2022). *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*. M. Özdemir (Çev). İstanbul: Ketebe Yayınları.

Morozov, E. (2020). "Verinin Yükselişi ve Siyasetin Ölümü". A. Ay (Çev.). Aydoğan, F. (der.). *Yeni Medya Kuramcılarından Yeni Medya Kuramları II* içinde (s. 35-49). İstanbul: Der Yayınları.

Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence*, O. Akınbay (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Schmitt, C. (2005). *Siyasal ilahiyat*. E. Zeybekoğlu (Çev.). İstanbul: Dost Yayınevi.

Zuurmond, A. (1994). From bureaucracy to infocracy: A tale of two cities. *Informatization and the Public Sector,* 3(3/4), 189-204.